

Anglo-Sakson Marksizminin ana hatları

Alex Callinicos

İngilizceden çevirenler: Erkal Ünal-Burak Gürel

François Truffaut bir keresinde “ ‘sinema’ ve ‘Britanya’ terimleri arasında belli bir uyumsuzluk olduğunu” söylemişti (1978: 140). Bir kuşak öncesi için aynı şey “Marksizm” ve “Anglo-Sakson” sözcükleri için de söylenebilirdi. 1960 öncesinde alan tamamıyla kurak değildi; ancak Marksizmin ABD’deki ve Britanya’daki işçi hareketleri üzerindeki sınırlı politik etkisi- her şeyden önemlisi, Fransa ve İtalya’dakine benzer kitlesel Komünist partilerin olmaması- kuramsal bir söylem olarak Marksizmin bu ülkelerde görece olarak zayıf kalmasına yol açtı.

1930’ların etkisi

1930’ların sol radikalleşmesinin bazı önemli katkıları oldu. ABD’de Sidney Hook’un erken dönem yazıları, özellikle de *Towards an Understanding of Karl Marx* [Karl Marx’ı Anlamaya Doğru] adlı yapıtı-, Lukacs ve Korsch’un Hegelci Marksizmi ile John Dewey’nin sol-liberal pragmatizmi arasında ilgi çekici bir karşılaşmayı ifade ediyordu. Britanya’da ise John Strachey’nin yazıları, Komünist Parti çizgisine yakın bir tür Marksizmi parlak bir şekilde tanıtıyor ve iktisat kuramı alanında, Hayek ve Keynes’in çalışmalarıyla kapışmaya hazır, daha özgün bir çözümleme öneriyordu. Ve Trotskist yazarlar, C.L.R. James’in *The Black Jacobins*’i [Siyah Jakobenler] ve Harold Isaacs’ın *The Tragedy of the Chinese Revolution* [Çin Devrimi’nin Trajedisi] gibi, tarihsel-siyasal çözümler içeren bazı olağanüstü metinler üretmişti.

Ancak 1930’ların daha uzun vadeli birtakım önemli sonuçları vardı. Halk Cephesi ve faşizme karşı mücadele dönemi,

Soğuk Savaş'ın sert ikliminde Marksizmi bırakmayı reddedip onu yaratıcı bir şekilde geliştiren kimi entelektüellerin de aralarında yer aldığı, bir genç entelektüeller kuşağının siyasi deneyimlerinin oluşmasına sahne olmuştu. Bunun en önemli örneğini, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Büyük Britanya Komünist Partisi'nden çıkmış, Edward Thompson, Christopher Hill, Eric Hobsbawm, Rodney Hilton ve George Rudé gibi isimlerin yer aldığı tarihçiler galerisi simgeliyor. Komünist Parti Tarihçiler Grubu, 1940'ların sonlarında ve 1950'lerde, Cambridge'li Marksist iktisatçı Maurice Dobb'un *Studies in the Development of Capitalism* (1946) adlı kitabının başlattığı bir dizi mühim tartışmaya ev sahipliği yapmıştı. Hobsbawm dışındaki bütün önde gelen simalar 1956 Macaristan Devrimi'nin Sovyetler tarafından bastırılmasından sonra Komünist Parti'den ayrılmıştı. Ancak hepsi bağımsız sosyalist tarihçiler olarak, tarihi "aşağıdan", bir başka deyişle, "ezilenlerin ve sömürülenlerin gözünden" çalışmayı ve kültür ve temsiller araştırmalarına daha önceki ortodoks yaklaşımlarda olduğundan daha fazla önem vermeyi amaçlayan bir tür Marksizmi geliştirmeye devam ettiler.

Amerikan Marksist dergi *Monthly Review* ise, Atlantik'in diğer yakasında kısmen benzer bir eğilimi ifade ediyordu. Paul Sweezy, Paul Baran ve Harry Magdoff gibi şahsiyetlerin rehberliğinde yol alan *Monthly Review*, Komünist rejimlere (bilhassa Çin ve Küba gibi Üçüncü Dünya'daki rejimlere) genel olarak sempatiyle bakan bir tür Marksizmi uygulamaya koyuyordu. Ancak çağdaş kapitalizmi incelerken geliştirdikleri yorumların emek değer kuramıyla arasına mesafe koymasında görüldüğü gibi düşünsel açıdan bağımsızdılar. Bu iki grup, Sweezy'nin 1940'ların sonlarında Dobb'un *Studies*'ine yönelttiği eleştiri ile başlayan, o ünlü feodalizmden kapitalizme geçiş tartışmasında karşı karşıya geldiler. (Bkz. Hilton Rodney, 1976)

Batı Marksizmi ve 1960'lar kuşağı

1960'ların öncesinde, Marksizmin İngilizce konuşulan dünyadaki genel düşünsel kültürün kenarında kaldığını söylemek yine de adilane olurdu. Perry Anderson'ın editörlüğündeki (1962-1983) *New Left Review*'ün (*NLR*) başlıca kaygılarından biri, Lukacs ve Gramsci, Adorno ve Horkheimer, Sartre ve Althusser, Della Volpe ve Colletti'nin Batı Marksizmi ile Britanya'da bir türlü gelişme gösteremeyen Marksizm arasındaki küçük düşürücü uçurumdu. Anderson, 'Origins of the Present Crisis' [Günü-

müzdeki Krizin Kökenleri] (1964) ve 'Components of the National Culture' [Ulusal Kültürün Bileşenleri] (1968) başlıklı, yorumaya dayalı iki makalesinde (bu metinler Anderson (1992a)'da yeniden basıldı), bir tür Gramsci ve Sartre okumasından faydalananarak, İngiltere'yi kısmen modernleşmiş aristokrasinin sanayi toplumunun ana sınıfları üzerinde hegemonya kurmayı başardığı, anormal bir kapitalist gelişme vakası olarak sunuyordu: hem burjuvazi hem de proletarya, kendi hegemonik ideolojilerini geliştirmekte başarısız olan madun sınıflar olarak kalmışlardı. Bu özgül sınıf ilişkileri örüntüsü, Anderson'ın kitadaki muadillerine kıyasla İngiliz düşünsel kültürünün kendine özgü geri kalmışlığı olduğunu iddia ettiği şeyi açıklıyordu: İngiltere'de hiçbir bütünsel toplum çözümlemesi yapılmamıştı –ne Weber ya da Durkheim'inkiyle karşılaştırılabilecek bir burjuva sosyolojisi ne de devrimci Marksist bir eleştirisi.

Thompson, 'The Peculiarities of the English' [İngiltere'nin Özgüllükleri] adlı makalesinde, Anderson'ın İngiliz tarihi yorumunu yıkıcı bir eleştiriye tabi tutuyordu (bu metin Thompson Edward (1978)'de yeniden basıldı). Fakat bu tartışmanın her iki tarafınca üretilen savlar, Britanya Marksizminin yaşamış olduğu yoksulluğun geçmişte kaldığına işaret ediyordu. Bu durumu yaratan temel güç siyasiydi. Kruşçev'in gizli konuşmasının Komünist harekette yarattığı 1956 krizi ve Macaristan Devrimi, haliyle Britanya işçi hareketi üzerinde egemen olan İşçi Partisi yandaşlığından ve öte yandan resmi Komünizm'den bağımsız bir sol için siyasi bir alan açmıştı. *NLR*, bu Yeni Sol'un düşünsel ürünlerinden biriydi. Bu solun tabanı, nükleer silahsızlanma için, Güney Afrika'daki ırk ayrımcılığına karşı ve Vietnam halkının mücadelesiyle dayanışmak için ortaya çıkan bir dizi hareket sonrasında son derece genişledi. Söz konusu bu hareket Britanya'da 1960'ların sonlarına doğru, ABD ve kıta Avrupası'nda olduğundan daha düşük bir ölçekte de olsa, genel bir muhalefete dönüştü.

Ortaya çıkan durum neticesinde, Marksist fikirlerin hem alıcıları hem de üreticileri fazlasıyla artmış bulunuyordu. Marksist tarihçilerin o büyük olgun eserlerini- Thompson'ın *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* ve *Whigs and Hunters*'ı [Whigler ve Avcılar] , Hill'in *The World Turned Upside Down*'ı [Tersine Dönmüş Dünya] ve Hobsbawm'un uzun on dokuzuncu yüzyıl üzerine yazdığı üçlemeyi (Hobsbawm (1962), (1975) ve (1987))- okuyanların çoğu 1960'lar kuşağıydı. Bu çalışmaların en önemli yanlarından biri de, 1960'lar ve 1970'lerde yüksek öğrenimin genişle-

mesi sayesinde daha çok öğretim elemanı alan üniversitelere girmeye başlayan radikal genç öğrencilere önerdikleri modeldi.

Sökün eden tartışmanın ana halkalarından biri hem siyasi militanların hem de sosyalist akademisyenlerin ihtiyaçlarına karşılık gelen bir tür Marksizme ilişkindi (bu durum, bu iki grup arasında ayırım gözetmeyi en çok reddeden radikalleşmenin özelliklerinden biriydi). Söz konusu sorun hem Britanya’da hem de ABD’de, bu ülkelerin düşünsel kültürlerinin daha önceye kadar hep hasmane bir tutum aldığı Kıta Avrupası düşüncesi biçimlerinin alımlanmasından ayrı tutulamazdı. Belki de Frankfurt Okulu ve Amerikan akademisi arasındaki, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Almanya’ya dönmeyen Herbert Marcuse ve Leo Lowenthal’ın kişisel etkisinde ifadesini bulan tarihsel bağlantı sebebiyle ABD’deki radikaller üzerinde en çok etkili olan Batı Marksizmi türü buydu.

Buna karşı olarak, Britanya’da tartışmanın odağını teşkil eden konu ise Althusser’in Marksizmi yeniden inşa etmesiydi. Her ne kadar Althusser *NLR* için İngilizce konuşan okurlara tanıtmayı amaçladıkları Fransız ve İtalyan Marksistlerinden yalnızca biri de olsa, *NLR* ve yayınevleri olan New Left Books (daha sonra Verso adını aldı) Althusser’in ve onun çalışma arkadaşlarının yazdıklarını çevirmek konusunda oldukça azimli davranıyordu. Althusser’e duyulan ilgi Fransız yapısalcılığı ve post-yapısalcılığına duyulan genel ilginin bir parçasıydı. Britanya’da 1950’lerin sonlarına doğru Raymond Williams ve Stuart Hall gibi Yeni Sol entelektüelleri tarafından kültürel çalışmalar başlatılmıştı. Lacan ve Derrida’nın ilk olarak Yale’deki edebiyat eleştirmenlerince benimsendiği ABD’deki genel olarak siyasetten arındırılmış kabulüyle karşılaştırıldığında, Saussure’ün dil kuramının doğurduğu çeşitli düşünsel akımlar Britanya’da kültürün ve temsillerin madeci bir çözümlemesine katkı olarak alınmışlardı.

Batı Marksizminin bu kabulü itirazsız kalmadı. Bir kez daha Thompson ve Anderson bu tartışmanın simge şahsiyetleriydi. Thompson, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllardaki demokratik devrimlere kadar izi sürülen yerli İngiliz radikal geleneği adına Kıta Avrupası modellerinin olduğu gibi benimsenmesini kınıyordu. Polemikteki ustalığını gösteren *Teorinin Sefaleti* başlıklı makalesinde (1978), deneyimi kuramın ve failliği tarihin dışında tanımlamaya çalışmakla itham ettiği Althusserci Marksizme kapsamlı bir eleştiri yöneltiyordu.

Anderson ise, İngiltere'deki düşünsel birikimin eksikliklerini kapatmak için, Thompson'ın o yerdığı Kıta Avrupası Marksizmini ithal etmekten sorumlu baş şahsiyetti. Ancak *Teorinin Sefaleti* yazıldığı vakit, Anderson daha ikircikli bir konum geliştirmişti. *Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler* (1976) adlı kitabında iki akımı karşılaştırıyordu: Bir yanda, felsefi nitelikteki, ideoloji ve estetik konularıyla meşgul olup pratikten kopmuş olan Adorno'nun, Althusser'in ve Della Volpe'nin Marksizmi. Diğer tarafta ise bunlara ters düşen, tarihsel, siyasi ve iktisadi çözümlenmeleri işçi hareketleriyle olan pratik ilişkilerine organik olarak bağlı olan, (Isaac Deutscher'in tanımını izleyerek) klasik Marksizm olarak adlandırdığı Lenin, Luxemburg ve Trotskiy'in geleneği bulunuyordu. Anderson'ın *Teorinin Sefaleti*'ne verdiği yanıt, Althusser'in Marksizme katkısını gerekçelendirilmiş savunusu ile felsefi olarak G.A.Cohen'in *Karl Marx's Theory of History* (1978) [Karl Marx'ın Tarih Kuramı] adlı yapıtının ve siyasi olarak da Trotskist hareketin temsil ettiği daha maddeci bir yaklaşımın benimsenmesini birleştiriyordu. (Bkz. Anderson, 1980).

Anderson'ın geçirdiği evrim, Trotskizmin Anglofon sol kültürdeki görece ağırlığını yansıtıyordu. ABD'deki öğrenci hareketi 1960'lar'ın sonları ve 1970'lerin başlarında doruğa tırmanmıyacağına harekete egemen olan Maoçu grupçukların düşünsel açıdan (eğer olduysa) olumsuz etkileri olmuşken, Trotskizm içindeki çeşitli akımlar önemli kerteriz noktalarıydı. Isaac Deutscher'in yaşamının sonlarına doğru İngiltere'de sürgündeyken yazdığı yazılar, Britanya'daki Yeni Sol'un oluşumunu hayli etkilemişti, ve o harika Trotskiy biyografisi ise Trotskizmin genel düşünsel itibarının artmasını sağlamıştı. Ernest Mandel, İngilizce konuşulan dünyadaki sol tartışmalara etkin bir şekilde katkı sunuyordu ve aralarında en bilineni *Late Capitalism* [Geç Kapitalizm] adlı çalışması olan iktisat yazıları da İngilizceye hızla çevriliyordu. Anderson ve diğer NLR ekibi üzerinde en çok etkisi olanlar Deutscher ve Mandel'di. Ancak İngilizce konuşulan dünyada Trotskizmin gösterdiği canlılığın başka işaretleri de vardı. Bunlar arasında en kayda değer olarak, Tony Cliff'in Stalinist Rusya'yı bir bürokratik devlet kapitalizmi örneği olarak ele aldığı o çığır açıcı çözümlenmesi ve beraber çalıştığı arkadaşları olan Michael Kidron ve Chris Harman'ın İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizmi üzerine yaptıkları çalışmalar sayılabilir.

Kriz

Anderson, 1980'lerin sonlarına gelindiğinde, Marksizmin İngilizce konuşulan dünyadaki düşünsel olgunlaşmasını, *nouveaux philosophes* [yeni düşünürler] 1968 kuşağını Maoculuktan Soğuk Savaş liberalizmine sürükledikten sonra Fransa'yı etkisi altına alan siyasi ve düşünsel gericilikle karşılaştırabiliyordu (Anderson, 1983). Tarihçi Robert Brenner ve sosyolog Erik Olin Wright gibi radikal akademisyenlerin çalışmaları, kuramsal düşünüşü ampirik çözümleme ile dizgeli bir şekilde ilişkilendirmek açısından ciddi girişimlerdi. Ancak şüphesiz ki kimi ciddi zaafı ortada duruyordu. Özellikle siyasi strateji düzeyinde ve onunla birlikte, toplumsal cinsiyet çözümlemesi, sosyalist iktisatta piyasayı ve planı ekleme sorunu gibi kilit nitelikteki konularla ilgili kuramsal düzeydeki yetersizliklerdi bunlar. Fakat 'Anglo-Marksizmin' geleceği emin ellerde gözüküyordu.

Anderson'ın çözümlemesi, Marksist düşüncenin 1960'lar ve 1980'lerin başı arasındaki gelişimini incelemek açısından iyi bir inceleme olarak duruyor. Ancak ne yazık ki aynı şey Marksist düşüncenin 1980 sonrasındaki gidişatı hakkındaki tahmini için söylenemez. Anderson tam da kitabını yazdığı sıralar, İngilizce konuşulan dünyada rüzgar Marksizmin tersine esmeye başlamıştı. Bu duruma sebep olan etken bir kez daha siyasi konjonktürdeki değişimdi. Margaret Thatcher ve Ronald Reagan'ın iktidara gelişleri sadece Britanya ve ABD'deki işçi hareketlerinin büyük yenilgilere –özellikle de 1984-85'te Britanya'daki maden işçilerinin yenilgisine- sebep olan büyük saldırının başlangıcı olmakla kalmıyordu. 'Reel sosyalizmin' çöküşü sonrasında, 1990'ların başına gelindiğinde, genel olarak kapitalizm için normatif bir model haline gelen neo-liberal uygulamaları da başlatmış oluyordu.

Bu yenilgiler elbette ki entelektüel sol üzerinde karamsarlık ve şüphe bulutlarının gezinmesine yol açacaktı. Ancak 'Anglo-Marksizmin' çözülmesinde daha sıkı kuramsal nitelikteki birtakım sorunların da payı vardı. Böylece 1970'lerin ikinci yarısında Altusserci Marksizm kendi kendisini yıkıyordu. Althusserci sistemin iç sorunları üzerinde yoğun bir araştırma sonucunda bazı uzmanlar, önce genel bir tarih mefhumundan, ardından üretim biçimi kavramından vazgeçtiler ve en sonunda Marksizmi *tout court* (toptan) bıraktılar (bkz. Hindess ve Hirst, 1974; Hindess ve Hirst, 1977; Cutler vd., 1977-8). Altan alta ilerleyen bu süreç aslında daha genel bir gelişmenin belirtiydi. 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarındaki radikalleşme zirveye çıktığı vakit,

Fransız yapısalcılığı ya da daha sonra anıldığı ismiyle post-yapısalcılık, Marksizmin yeniden canlanmasına katkı yapan düşünce biçimleri olarak benimsenirken, 1970'lerin sonuna gelindiğinde bu akımın Marksizme ciddi bir şekilde meydan okuduğu düşünülmeye başlanmıştı.

'Orta Dönem Foucault yazıları' diye adlandırabileceğimiz yazılar – *Surveillir et punir*, *La Volonté de savoir* [Gözetlemek ve Cezalandırmak, Bilme İsteği] – ve bu yazılarla bağlantılı mülakatlar ve diğer metinler bu noktada önemli pay sahibiydi. 1970'lerin ortalarında, Gulag'ın anlamı üzerine hararetli tartışmaların yapıldığı Fransa'daki bağlamından kopartılan bu çalışmalar, Marksizmin bütün biçimlerinin sınırlılıklarını felsefi açıdan gitgide daha açık bir şekilde ifade edebilmek bakımından İngilizce konuşulan dünyada daha geniş bir kuramsal rol oynamıştı. Özellikle de toplumsal cinsiyet açısından yaşanan baskının ve sınıf-dışı diğer tahakküm biçimlerinin nasıl yorumlanacağı sorusu aciliyet taşıyordu. Bu tür eşitsizliklerin, üretici güçler, üretim ilişkileri, altyapı ve üstyapı, sömürü ve sınıf gibi tarihsel materyalizmin klasik kavramları ile açıklanamayacağına olan inanç, toplumu birbirine indirgenemeyecek çeşitli güç ilişkileri toplamı olarak gören bir nevi Foucaultcu anlayışı teşvik etti. Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, Althusser sonrası tartışmalardan yararlanıp farklı bir Gramsci yorumundan da yola çıkarak, farklı toplumsal hareketlerin çoğulluğunu bir araya getiren 'radikal demokrat' bir siyaset çağrısı yaptıkları *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* adlı kitaplarında, bu görüşün hayli etkili bir yorumunu ortaya koymuşlardı.

Analitik Marksizmin yükselişi ve düşüşü

Ne var ki, tümüyle İngilizce konuşulan dünyaya özgü ilk Marksist kuramsal akım olarak düşünülebilecek gelişme, tam da 1980'lerin bu ümitsiz konjonktüründe ortaya çıkmıştı. Analitik Marksizmin kurucu yapıtı, bu akımı oluşturan üç ana eğilimden birini temsil eden Cohen'in *Karl Marx's Theory of History* [Karl Marx'ın Tarih Kuramı] adlı çalışmasıydı. Cohen, Quebec'teki Komünist Parti çevresinde büyümüş ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında Oxford Üniversitesi'nde olağan dil felsefesi teknikleriyle öğretim görmüştü. Burada edindiği yetenekleri özenli bir şekilde kullanarak, üretici güçlerin toplumsal dönüşümün motoru olduğu ortodoks bir tarihsel materyalizmin kavramsal yapısını oluşturmaya çalışmıştı. Cohen'in ana tezi işlevsel bir açıklama

görüşünün oluşturulması sayesinde, üretim ilişkilerinin üretici güçleri geliştirme eğiliminden ötürü varolduğu ve üstyapının da üretim ilişkilerini dengede tutma eğiliminden ötürü varolduğu öne sürebilmesiyle ilgiliydi.

Cohen'in tarihsel materyalizmi işlerken gösterdiği zerafet ve özgünlük, Marx'ın yapıtları hakkında yapılan tartışmanın terimlerini bütünüyle değiştirdi. Belki de Cohen'in yorumundan daha önemli olan şey, o yorumun barındırdığı düşünsel tarzıdır: Marx'ın yazılarına yakın bir aşinalık ve söylenen sözün tamlığına ve öne sürülen savın sonuçlarına ilişkin olarak gösterilen dikkatin bileşimi. Fakat şaşırtıcı olan şey, tarihsel materyalizmin geliştirilmesinin, analitik Marksizmin düşünsel özünü oluşturan yıllık toplantılarda bir araya gelen felsefeci ve sosyal bilimciler grubunun esas odak noktası olma özelliğini uzun bir zaman boyunca sürdürmemesiydi. Cohen'i eleştirenler, üretici güçlerin tarih boyunca gelişme eğiliminde olduğu iddiasının doğruluğunu gösterebilmek için, insanların 'biraz rasyonel' olduğu varsayımına dayandığını fark etmekte çabuk davrandılar. Analitik Marksizm içindeki ikinci, belki de en baskın eğilim, Marksizmi böylesi bir varsayımına dayanarak sistemli bir şekilde yeniden inşa etmeye girişti.

Rasyonel-tercih Marksizminin (RTM) en sistemli bir şekilde ortaya konduğu yapıt, Jon Elster'in *Marx'ı Anlamak* (1985) adlı çalışmasıydı. Bu çalışma iki savdan yola çıkıyordu: birincisi, metodolojik bireycilik; yani toplumsal yapıların bireysel edimlerin niyet edilmemiş sonuçları olarak yorumlanması düşüncesi; ikincisi, amaçlarına ulaşmak için en etkili araçları seçmek anlamında, insanların araçsal olarak rasyonel görülmesi. Birinci sav, Soğuk Savaş'ın doruğundayken Popper ve Hayek'in Marksizme karşı açtığı ideolojik saldırıyla ilişkiliydi. İkincisi ise, neo-klasik iktisatta can veren bir varsayımın genelleştirilmesinden ibaretti. Böylesi anti-Marksist temelleri olan bir yaklaşım nasıl oluyordu da Marksizmin yeniden inşa edilme girişimine ortak olabiliyordu?

Bu durum kısmen, İngilizce konuşulan dünyadaki Marksist iktisat kuramının geçirdiği evrimin bir sonucuydu. 1960'ların sonlarında radikal düşüncelerin patlaması sonucunda, özellikle de Althusser'in ya da Alman sermaye-mantığı okulunun esinlediği şekilde Marx'ın *Kapital*'i ciddi bir eleştirel okumaya tabi tutmuş ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmin yaşadığı Altın Çağ'ın neden sona erdiğini açıklayarak Marksist politik ekonomi geleneğini geliştirme çabaları ortaya konmuştu. 1970'lerde

ise, Marx'ın değer kuramının içsel tutarlılığı ve açıklayıcı gücü hakkındaki uzun süreli tartışmaların başlamasıyla söz konusu girişimler kesintiye uğramıştı. Pierro Sraffa'dan etkilenen solcu iktisatçılar, değerün üretimin fiyatına dönüşümü hakkında uzun süredir var olan bazı görüşlerden ve kâr oranlarının düşme eğilimi kuramından genellemede bulunarak, emek değer kuramının nispi fiyatların belirlenmesi hususunda önem taşımadığını ve hatta kapitalist ekonomilerin gerçek işleyişini anlamaya engel olduğunu ileri sürdüler. Sraffacıların kendi kriz kuramları, ücretlerin ve kârların birbirleriyle ters açıdan bağlantılı olduğunu öne süren Ricardo'nun kuramını andırıyordu. Bundan dolayı, genellikle yeni-Ricardocular olarak tanınmışlardı.

John Roemer ve Philippe Van Parijs gibi bazı analitik Marksistler bu tartışmalarda neo-Ricardocu tarafta yer aldılar. Ama özellikle Roemer, Sraffa'nın oldukça sert bir eleştirmeni olduğu neo-klasik ortodoksiye kucak açtı. *A General Theory of Exploitation and Class* [Genel Bir Sömürü ve Sınıf Kuramı] adlı çalışmasında (1982) Marx'ın sömürü kuramını emek-değer kuramından kopararak genel denge çözümlemesi ve oyun kuramının içinde ele almaya çalıştı. Oyun kuramı toplumsal ilişkileri en çok faydayı elde etmeye çalışan bireylerin faaliyetlerine indirgediği için, Roemer'in bunları çeşitli biçimsel sömürü modellerini oluştururken kullanırken sergilediği itina ve hayalgücü rasyonel-tercih yaklaşımının verimliliğini kanıtıyor gibi gözüküyordu.

En önemli temsilcileri Wright ve Brenner olan analitik Marksizmin üçüncü kolunun Rasyonel Tercih Modeli (RTM) ile dolaylı bir ilişkisi vardı. Wright, *Classes* (1985) adlı kitabında Roemer'in sömürü kuramına dikkat çekiyordu. Ancak kendi araştırması da en son versiyonlarında dahi özgün Althusserci etkilerin belirgin olduğu, anlaşılır bir Marksist sınıf kuramını sistemli ve ampirik olarak sınama kaygısının izlerini taşıyordu. Hem Wright hem de Brenner metodolojik bireyciliği reddettiler. Brenner Avrupa kapitalizminin kökenleri konusundaki açıklamasında esas ağırlığı, Ortaçağ'da kırsal bölgelerde lordlarla köylüler arasındaki sınıf mücadelesinde kendini ortaya koyan özneye verirken, bireylerin davranışları ise "mülkiyet ilişkileri"ndeki (Brenner üretim ilişkileri terimi yerine bu ifadeyi tercih eder) konularının toplumsal faillere dayattığı "yeniden üretim kuralları"na sınırlanır.

Analitik Marksizmin kuramsal heterojenliği dikkate alındığında, onun kendini diğerlerinden ayıran bir Marksist dünya gö-

rüşü geliştirme iddiasının kısa ömürlü oluşu sürpriz değildir. Bu durum bir dereceye kadar RTM'nin çelişkili içsel mantığının ürünüdür. Marksist düşüncenin rasyonel-tercih kuramının ilkelereyle ters düştüğü farzedilen parçalarının emek-değer kuramı ve kâr oranlarının düşüşü kuramıyla sınırlı olmadığı kanıtlanmıştır. Sonuçta ortaya çıkan düşünsel boşluk, özellikle Cohen ve Roemer gibi önde gelen isimleri, düşünsel odaklarını normatif siyaset felsefesine kaydırmalarını ve John Rawls, Ronald Dworkin ve Amartya Sen gibi eşitlikçi liberallerin eşitliğe belirgin bir yer veren bir adalet kuramı geliştirme çabalarının kıskırttığı tartışmalara katkı sunmalarını teşvik etti (Cohen, 1989, 1995, 2000; Roemer, 1996).

Bu odak değişikliğinin neden gerçekleşmesi gerektiğinin pek çok içsel nedeni vardır. İngilizce konuşan Marksist felsefeciler Marx'ın kapitalist sömürüyü mahkum ederken sahip olduğunu reddettiği normatif adalet ilkelerine olan sessiz itimatına dikkat çekmişlerdi (Geras, 1985). Roemer'in Marx'ın sömürü kuramını yeniden inşa etme teşebbüsleri, sömürünün adaletsizliğinin artı değerini temellükünden değil, bu artışın çekilip alınmasından sorumlu olan, üretim araçlarının en baştaki eşitsiz dağılımından kaynaklandığı sonucuna varmasına yol açtı (Roemer, 1986). Ancak böylesi bir görüş, hangi bölüşümlerin ne şekilde değerlendirilebileceğine ilişkin olarak belirli eşitlikçi adalet ilkelerini ortaya koymayı gerektiriyordu. Cohen örneğinde, bu türden ilkeleri anlaşılır hale getirme çabası, herhangi bir değişmez mantıktan daha çok, sosyalist kuramın en acil görevinin eşitlikçi toplumun normatif önkoşullarını saptamak olduğu doğrultusundaki daha genel kavrayıştan kaynaklanıyordu. Dolayısıyla, kendi değişimini açıklarken gerekçe olarak şunları söylüyordu: “bu değişim tarihsel materyalizmde bir şeyin yanlış olmasını gerektirmiyor[du], ki bunun çok önemli olduğunu da düşünmüyorum, öte yandan normatif sorunların çok ciddi önemi olduğunu düşünüyorum. Düşünsel düzeyde, farklı normatif yönelimlerin kavranışının ifadesi olan kapitalizmle sosyalizm arasındaki mücadele sosyalist siyasetin geleceği için çok önemlidir.” (Cohen, 1996: 12-13).

Atlantikötesi değişim

Tarihsel materyalizmin İngilizcedeki en meşhur yorumunun savunucusunun onun “çok önemli” olmadığını söylemesi daha genel bir rahatsızlığın belirtisiydi. Bu görüş analitik Marksizme düşman olan bir çokları tarafından paylaşılıyordu. Yeni binyılın

başında yayımlanan bir inceleme yazısında Anderson, neoliberalizmin küresel hegemonyasından “dünya tarihinin en başarılı ideolojisi” diye hüzünle bahseder: “Reformasyon’dan bu yana ilk defa, Batının düşünce dünyasında; ve hatta dünya ölçeğinde herhangi ciddi bir muhalefet - yani sistematik açıdan karşıt bakış açıları - bulunmuyor.” Daha sonra da Marksizmin marjinalleşmesine değinir:

Görünüşe bakılırsa almışlar kuşağının içinde yetiştiği tüm referans ufku –reformist ve devrimci sosyalizm için aynı ölçüde– ortadan kalkmıştır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu için, Bebel, Bernstein, Luxemburg, Kautsky, Jaures, Lukacs, Lenin, Trotskiy, Gramsci gibi isimlerin listesi Aryen papazlarının isimleri kadar uzak hale gelmiştir (Anderson, 2000: 17).

Bu bir düzeyde çok olumsuz bir yargı gibi gözükebilir. Son yirmi yıllık kriz döneminde İngilizce konuşan Marksistlerin önemli katkılarına tanık olduk. Hill ve Hobsbawm’la aynı kuşaktan olan ancak onlardan farklı bir düşünsel ve siyasi çevrenin - bir yandan Oxford’un klasik akademik ortamı öte yandan İşçi Partisi - içinde yetişen bir tarihçinin eseri olan G.E.M. de Ste Croix’in *Class Struggle in the Ancient Greek World* (1981) [Antik Yunan Dünyası’nda Sınıf Mücadelesi] başlıklı önemli klasığı bu katkılardan biridir. 1960 kuşağından tarihçiler de önemli eserler verdiler, örneğin Peter Linebaugh’nun *The London Hanged* (1991) [Asılan Londra], Brenner’in *Merchants and Revolution* (1993) [Tacirler ve Devrim] ve John Haldon’un *Byzantium in the Seventh Century* (1997) [Yedinci Yüzyılda Bizans] adlı eserleri bunlardandır. Sayılan bu eserlerin yanısıra Brenner de gelişmiş ekonomileri 1945’ten günümüze değin ele alan ve yaygın tartışmalara konu olan çalışmasında çağdaş kapitalizmin çözümlenmesine katkıda bulundu (Brenner, 1998 ve 2002). Wright’in Batı’daki sınıf yapısı üzerine halen sürdürmekte olduğu karşılaştırmalı çalışmadan sunduğu en son kısım da benzer tarzdadır (Wright, 1997). Bu iyi bilinen metinler, buzdağının sadece görünen yüzüydü: özellikle Birleşik Devletler’de, pek çok Marksist akademisyen son yirmi beş yıldaki doktrinden vazgeçme eğilimini umursamayarak felsefenin, ekonomi politiğin, sosyolojinin ve tarihin farklı alanlarında çalışmaya devam ettiler.

Bu olan bitenler şu gerçeğin yansımasıydı: 1960’ların sonunda ve 1970’lerin başında ABD’yi sarsan o büyük gençlik radikalizasyonu dalgası geri çekilirken harekete katılan pek çok kişi geniş üniversite sisteminin içinde yer bulabilmişti. Amerikan akademi-

sinin içinde ırk, cinsiyet, ve cinsel yönelim gibi konuların etrafında verilen “kültür savaşı”nın kaynaklarından biri de bu olageldi. En kötü sonuç ise, neoliberalizm kampüslerin dışında devleti ve ekonomiyi yönlendirip ve ‘hapisane-sınai kompleksinin’ gittikçe Sosyal-Darwinistleşen bir kapitalizmin zayıflarını işlemek üzere acımasızca büyüdüğü bir ortamda toplumun geniş kesimleri tam tersi bir doğrultuda ilerlerken, sözde radikal tavırların takınılıp gizemli tartışmalar yürütüldüğü narsist ve içine kapanık bir üniversite kültürünün ortaya çıkışıydı. Bununla birlikte, üniversite sisteminin genişliği ve çeşitliliği daha ciddi Marksist veya Marksizan entelektüellere şaşırtıcı ölçüde çeşitli kuramsal paradigmlar etrafında işlerini sürdürebilecekleri alanlar sağlayabildi.

Bu durum bir dereceye kadar içinden Edward Thompson, Christopher Hill, Eric Hobsbawm, ve Paul Sweezy gibi kişilerin çıktığı 1930 kuşağının başına gelen halin bir tekrarıdır. Yine de iki önemli fark vardır: Ağırlık merkezi bu sefer Atlantik’in diğer yakasına kaymıştır. Analitik Marksizmle özdeşleşen beş öncü ismin üçü - Roemer, Brenner ve Wright - Amerikalıdır, Cohen Oxford’da ders veren bir Kanadalıdır ve Elster ABD’de çalışan bir Norveçlidir. Bu önemli Britanyalı şahsiyetlerin bulunmadığı anlamına gelmez: örneğin Terry Eagleton son dönemde Althusser, Derrida, Trotskiy ve Benjamin gibi farklı kaynaklardan yola çıkıp bir dizi parlak metin üreterek göz kamaştırıcı bir performans sergiledi. Ancak uluslararası alanda isim yapmış Britanyalı Marksistlerin çoğu giderek artan bir oranda Amerikan akademisi merkezli bir topluluk için yazmaya ve çoğunlukla da buralarda çalışmaya meylettiler.

Konu edindiği sorunu İngiliz (Britanya değil) Marksizmi olarak isimlendirmekte ısrar eden bir İngiliz-İrlanda entelektüeli olan Anderson’un UCLA’daki varlığı bu sürecin simgesel bir kanıtıdır. Yeni binyılın ilk önemli Marksist metni olan Hardt ve Negri’nin *İmparatorluk* adlı kitabının -yazarlarından biri 1960 kuşağından İtalyan bir kuramcı olsa da, kitabın İngilizce yazılmış olması ve ilk kez Amerikan akademik yayınevlerinin en büyüğü olan Harvard University Press tarafından yayımlanmış oluşu da bir o kadar önemlidir.

Bu olgu Batı akademisindeki düşünsel gücün daha geniş biçimde yeniden dağılımının bir parçasıdır. Örneğin Quine, Davidson, Rawls, Dworkin, Kripke ve Dennett gibi isimlerin döneminde ABD’nin analitik felsefe alanında edinmeye başladığı hakimiyet dikkat çekicidir. Marksist kuramın aynı sürece dahil

olması onun akademik bir yaşamla bütünleşmenin bir belirtisidir. Bugün İngilizce konuşulan dünyada en iyi bilinen iki Marksist muhtemelen Eric Hobsbawn ve Fredric Jameson'dur. Bunlardan ilki artık geçmişte kalmış bir dönemi hatırlatmaktadır - Hobsbawn 1930'ların faşizm ve Halk Cephesi deneyimleriyle yetiştirdi, 1989'daki çöküşüne değin Britanya Komünist Partisi'nin sadık bir üyesiydi. Thompson'u bir kenara bırakırsak, savaş sonrası tarihçileri arasında kamuoyu önünde en etkin olan isimdi. Kraliçe tarafından Şeref Madalyası ile ödüllendirilen (ve bunu kabul eden) tek Marksist oluşunu belki de kurnaz, hatta Cizvitçe bir siyaset tarzı açıklayabilir (hayli seçmeci nitelikteki özyaşam öyküsü için bkz. Hobsbawn, 2002, ve Anderson, 2002a ve 2002b).

Buna karşıt olarak, Jameson büyük ölçüde postmodernizm hakkında yazdığı oldukça beğenilen denemeleriyle tanındı (Jameson, 1991). Bu metinler ideolojik söylemlere özgü tüm sürçmeleri, yutmaları ve boşlukları insan eyleminin ufkunun temsil edilemeyecek bütünlüğünün belirtileri olarak ele alma yoluyla Althusser ile Lukacs'ı dikkat çekici biçimde uzlaştırmaya çalışan kendine özgü bir Marksizmi ortaya koyar. Tarihsel materyalizmin görevi bu bütünlüğü kavramsallaştırmaktır: böylelikle Jameson'un "her zaman tarihselleştir!" emri "her zaman bütünselleştir!"e dönüştürülebilir (Jameson, 1981). Bu postmodernizm tartışmalarında parçalanmışlığa ve belirsizliğe imtiyaz tanıyan hakim eğilime karşı işleyen bir düşünsel tasarıdır. Jameson'un postmodern sanatı küresel kapitalizmin yeni evresine uyumlu bir kültür olarak gören o çekincesiz bütünsel yorumu son zamanlarda en azından bir şüpheliyi ikna etti (bkz. Anderson, 1998). Ancak, bu yorumun bir tarihsel-iktisadi çözümleme olduğu düşünülebilir, söz konusu çabanın çağdaş kültürün özgüllüklerini ortaya çıkarmaya yönelik kaygısı, Jameson'un sağlam materyalizmini ve kapitalizme karşı azalmayan husumetini paylaşmayan akademik söylemlerin içinde nispeten kolaylıkla ehlileştirilebildi.

Böylelikle 1930 kuşağıyla olan ikinci farka gelmiş oluyoruz: pek çok komünist tarihçi 1956 sonrasında partiden koptukları halde eylemci bir bakış açısını yitirmemişlerdi - Thompson 1980'lerin başında nükleer silahlanma karşıtı hareketin önde gelen bir ismiydi - ve kendisi gibi akademisyenleri olduğu kadar çok geniş bir topluluğu da hedefleyen anlaşılır (ve bazen de çok güzel) bir nesirle yazıyordu. Radikal akademinin günümüzdeki bileşenleri, özellikle de çok etkili olan kültürel çalışmalar alanındaki için böyle bir şey söylenemez. Bu nedenle Anderson'un

daha önce Batı Marksizminin düşman bir dünyadan kaçarak akademiye sığınan içine kapalı bir idealizm olduğunu belirten teşhisine, günümüzdeki İngilizce konuşan Marksizm için de başvuru labilir.

Bu eleştiri tüm sol entelektüellere yöneltilemez: örneğin Brenner ve Wright'ın çalışmalarında günümüz kapitalizminin gerçekleriyle ciddi bir şekilde bağ kurmak amaçlanıyor. Geçmişteki erken dönem Marksistlerince ihmal edilmiş olan mekân boyutuna duyarlı bir “jeo-tarihsel materyalizm”i öne süren David Harvey, son zamanlarda çağdaş emperyalizmin dinamikleri üzerinde yoğunlaşmakta (Harvey, 2003). 1990’larda Thatcher döneminde yetişen bir grup genç entelektüel tarafından kurulan bir Britanya dergisi olan *Historical Materialism* (Tarihsel Materyalizm) özenli Marksist çalışmalar yapma uğraşısıyla çeşitli biçimlerdeki siyasal eylemcilik arasında köprü kurdu. Akademi dışında, Tony Cliff’in öncülük ettiği heterodoks Trotskizm, klasik geleneğin kurucu niteliğine uygun olarak hem çözümleyicilik bakımından özenli hem de siyasi pratikle sistemli bir ilişkiyi sürdüren bir tür Marksizmi temsil etmekte. Stalinizmin çözümlenmesinden (1974), solun tarihine (1982, 1988), ekonomi politığe (1984), ve en son olarak Avrupa merkezci olmayan bir dünya tarihine (1999 ve 2004) uzanan bir alanda pek çok kitap yazan Chris Harman bu yaklaşımın en etkileyici taraftarıdır. Benim çalışmalarım da bu geleneğin içinde değerlendirilir (gerçi bazı yoldaşlarım bir ayağımın akademinin içinde fazlasıyla durduğunu ekleyecektir hiç şüphesiz).

Üçüncü dalgayla yüz yüze gelmek

Neoliberal hegemonyaya karşı çıkışlar arttıkça kuram ve pratik arasındaki kopukluk kendini daha fazla hissettirir oldu. Seattle ve Cenova’daki protestolar yeni bir kuşağın antikapitalist siyasi faaliyete katıldığını ve bu durumun radikal solun yenilenmesi için büyük bir fırsat sunduğunu gösterdi. Ancak yeni “hareketlerin hareketi” (gerçi bu hareketin ortaya çıkışı Anderson’ın neoliberalizmin tartışmasız egemenliği konusundaki ısrarını yanlışlaşa da) onun Marksizmin düşünsel açıdan marjinalleşmesi hususundaki tespitini bir anlamda doğruluyor. 1880’lerden bu yana gelişen önceki antikapitalist radikalleşme dalgaları (başka çevreler tarafından, özellikle de 19. yüzyılın sonunda anarşizm tarafından karşı çıkılrsa da) ideolojik olarak kendini sosyalist ve aynı zaman da genellikle Marksist bir çerçevede tanımlama eğiliminde oldu.

Bu durum bugünkü radikalleşme için geçerli değildir. Hardt ve Negri'nin *İmparatorluk*'u belki de bu radikalleşmenin en meşhur kuramsal metni, ancak Marksizmle postmodernizm arasında ve işçi hareketiyle yeni 'ağ' türü örgütler arasında salınan çelişkili bir yapıtı (bkz. Balakrishnan, 2003). Protestoları ve Sosyal Forumları düzenleyenlerin pek çoğu 1960'lı ve 1970'li yılların eylemcileri, ancak bu kişiler yaşadıkları yenilgilerin ve düş kırıklıklarından bir hayli etkilenmiş durumdadır. Siyasal ve düşünsel açıdan çekingen bir haldeler ve hareketi genel olarak "ideolojik olmayan" bir hareket olarak tanımlamak gibi gülünçlüklere düşmeye hevesliler (Alternatif küreselleşme hareketini daha uzunca çözümlediğim bir çalışma için bkz. Callinicos, 2003).

İlk kez Seattle'daki protestolarda görünür hale gelen hareket ile bu hareket arasındaki kopukluk bilhassa ABD'de göze çarpıcıdır. Küçük, bölük pörçük ve genelde sekte bir Marksist solun yeni eylemci kuşağıyla ilişkilene konusunda yeteksiz olduğu ortaya çıktı. Bu ideolojik boşluk, örneğin anarşizme meyilli fakat diğer sol çevrelerle diyaloga ve işbirliğine açık eylemci ve entelektüeller tarafından kullanılan Znet web sitesi gibi değişik kaynaklar tarafından bir parça dolduruluyor. 11 Eylül 2001 sonrasında büyük ölçüde radikal sol tarafından başlatılan ve yönlendirilen savaş karşıtı hareketin ortaya çıktığı Britanya'daki durum biraz daha iyi. Ancak Irak işgalini protesto etmek için 2003 baharında sokağa çıkan yüzbinlerce genç halen herhangi bir Marksizm türünü George W. Bush ve Tony Blair'in politikalarına yönelik tiksintilerini anlamlı kılmamanın açık bir yolu olarak görmeye devam ediyor.

Öyleyse bu durumda *Hic Rhodus, hic salta*- denebilir. Göstermeye çalıştığım gibi, İngilizce konuşulan dünyada Marksizmin düşünsel bakımdan yaratıcı değişik biçimlerinin gelişmesi daha erken dönemdeki sırasıyla 1930'lar ve 1960'lardaki iki siyasi radikalleşme dalgasının sonucuydu. Seattle ve Cenova üçüncü dalganın başlangıcını temsil etti. Acaba bu Marksist kuram ile anti-kapitalist pratik arasında hem düşünsel yenilenmeyi hem de daha etkin bir siyaseti ilerleten, verimli bir diyalogun kurulmasına yol açabilir mi? Hiç kimse bu soruyu kesin biçimde cevaplandıramaz. Elbette Anglofon Marksizmin değişik türlerinin bu türden bir diyaloga sunabilecekleri ciddi kaynaklar vardır, ama bunu yapmak için akademiden kaçış yollarını bulmaları zorunludur.

Görel olarak daha iyimser olmanın nedenlerinden biri de Marksizmin düşünsel evriminin bugün 20. yüzyılın ikinci yarısına oranla daha az ulusal temelde oluşudur. Belki de, farklılıkları bir yana bırakıldığında, her ikisi de sosyalizm yolunu ulusal olarak tanımlayan gelenekler olan Stalinizm ve sosyal demokrasinin işçi hareketi üzerindeki hakimiyetlerinin sonucu olarak, Marksist entelektüeller arasında uluslararası ölçekte İkinci ve Üçüncü Enternasyonallerin en parlak dönemlerinde olduğundan daha az görüş alışverişi vardı. Britanyalı Marksistler Batı Marksizmine yönelik tavırlarını tartışıyorlardı belki, ama bunu yalnızca kendi aralarında yapıyorlardı. Her iki taraf da birbirine karşı nispeten kayıtsızdı. Pek bilinen ama muhtemelen uydurma bir hikayeye bakılırsa, Althusser *New Left Review*'e Thompson'un 'Teorinin Sefaleti' adlı kitabına cevap vermesi için davet edildiğinde 'Edward Thompson kim?' diye sormuştu.

Durumun bugün böyle olması daha az muhtemeldir. Bu bir ölçüde başka açılardan hoş olmayan yapısal eğilimlerden kaynaklanıyor: Amerikan üniversite sisteminin artan hakimiyeti en azından farklı ulusal kaynaklardan gelen fikirlerin (her ne kadar önemli ölçüde seçmece ve metalaştırılmış biçimde olsa da) alınıp küresel ölçekte dolaşıma sokulabilmesini sağlayan bir merkez üssü işlevini yerine getiriyor. Daha olumlu olarak, antikapitalist hareket Dünya ve Avrupa Sosyal Forumları aracılığıyla ve bu olayların ve bunlarla ilgili protestoların düzenlendiği süreçlerde eylemci ve entelektüellerin birlikte çalışıp fikir alışverişi yaptıkları kozmopolitan bir ortam sunmaktadır. Son olarak, *Actuel Marx* ve *Historical Materialism* gibi dergiler farklı ülkelerdeki Marksistler arasındaki engelleri ortadan kaldırmak için bilinçli bir gayret sarf ediyorlar. Şu andaki konferansı da aynı sürecin bir örneği olarak görüyorum. Napoli'de hep birlikte olmamız, bana Marksizmin tüm çoğulluğu ile yeni hareketin meydan okumasına yanıt verebileceğine dair güven veriyor. ■

Kaynakça

- Anderson, P. (1976), *Considerations on Western Marxism*, Londra: NLB. [Türkçesi: *Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler*, çev. Bülent Aksoy, İstanbul: Birikim Yayınları, 2004]
- Anderson, P. (1980), *Arguments within English Marxism*, Londra:Verso.
- Anderson, P. (1983), *In the Tracks of Historical Materialism*, Londra:Verso. [Türkçesi: *Tarihsel Materyalizmin İzinde*, 2.baskı, çev. H. Gürüt ve M. Bakırcı, İstanbul: Belge Yayınları, 2004]
- Anderson, P. (1992a), *English Questions*, Londra: Verso,
- Anderson, P. (1992b), *A Zone of Engagement*, Londra: Verso [Türkçesi: *Tarihten Siyasete Eleştiri Yazıları*, çev. Simten Coşar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003]
- Anderson, P. (1998), *The Origins of Postmodernity*, Londra: Verso. [Türkçesi: *Postmodernitenin Kökenleri*, çev. Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002]
- Anderson, P. (2000), 'Renewals', *New Left Review*, (II)
- Anderson, P. (2002a), 'The Age of E.J.H.', *London Review of Books*, 3 Ekim 2002
- Anderson, P. (2002b), 'Confronting Defeat', *London Review of Books*, 17 Ekim 2002
- Aston T.H. ve Philpin C.H.E. (1985), (yay.), *The Brenner Debate*, Cambridge: CUP.
- Balakrishnan, G. (2003) (yay.), *Debating Empire*, Londra: Verso.
- Brenner Robert (1986), 'The Social Basis of Economic Development', (yay.) Roemer John, *Analytical Marxism* içinde, Cambridge: CUP.
- Brenner, R. (1993), *Merchants and Revolution*, Cambridge: CUP.
- Brenner, R. (1998), 'Uneven Development and the Long Downturn', *New Left Review*, (II) 229.
- Brenner, R. (2002) *The Boom and the Bubble*, Londra: Verso.
- Callinicos Alex (1983), *The Revolutionary Ideas of Karl Marx*, Londra: Bookmarks.
- Callinicos, A. (1987), *Making History*, Cambridge: Polity [Türkçesi: *Tarih Yapmak*, çev. Sevgi Tamgüç, İstanbul: Özne Yayınları, 1998]
- Callinicos, A. (1989), *Against Postmodernism*, Cambridge: Polity [Türkçesi: *Postmodernizme Hayır: Marksist Bir Eleştiri*, çev. Şebnem Pala, Ankara: Ayrac Yayınları, 2001]
- Callinicos, A. (1991), *The Revenge of History*, Cambridge:Polity.
- Callinicos, A. (1995), *Theories and Narratives*, Cambridge:Polity.
- Callinicos, A. (2000), *Equality*, Cambridge: Polity.
- Callinicos, A. (2003), *An Anti-Capitalist Manifesto*, Cambridge: Polity. [Türkçesi: *Anti-Kapitalist Manifesto*, çev. Derya Kömürcü, İstanbul: Literatür Yayınları, 2004.]
- Carling, A. (1992), *Social Division*, Londra: Verso
- Cliff, T. (1988), *State Capitalism in Russia*, Londra: Bookmarks [Türkçesi: *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, çev. Tarık Kaya, Ali Safet, İstanbul: Metis Yayınları, 1990]
- Cohen G.A. (1978), *Karl Marx's Theory of History – a Defence*, Oxford: Clarendon.
- Cohen G.A. (1988), *History, Labour, and Freedom*, Oxford: OUP.
- Cohen G.A. (1989), 'On the Currency of Egalitarian Justice', *Ethics*, 99
- Cohen G.A. (1995), *Self-Ownership, Freedom, and Equality*, Cambridge: CUP
- Cohen G.A. (1996), 'Self-Ownership, History and Socialism', *Imprints*, 1:1
- Cohen G.A. (2000), *If You're an Egalitarian, How Come You're So Rich?*, Cambridge MA: Harvard University Press.
- Cutler Anthony vb. (1977-8), *Marx's 'Capital' and Capitalism Today*, 2 cilt., Londra: Routledge.
- Denning, M. (1997), *The Cultural Front*, Londra:Verso.
- Dews, P. (1987), *Logics of Disintegration*, Londra: Verso.
- Dobb, M. (1946), *Studies in the Development of Capitalism*, Londra:Routledge. [Türkçesi: *Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Belge Yayınları, 1992]
- Gellner, E. (1989), *Plough, Sword and Book*, Oxford: Blackwell.
- Geras Norman (1985), 'The Controversy about Marx and Justice', *New Left Review*, (I) 150
- Giddens Anthony (1981), *A Contemporary Critique of Historical Materialism*, Londra: Macmillan. [Türkçesi: *Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi*, çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000]
- Haldon, J. (1993), *The State and the Tributary Mode of Production*, Londra: Verso
- Haldon, J. (1997), *Byzantium in the Seventh Century*, Cambridge: CUP.
- Hardt Michael ve Negri Antonio (2000), *Empire*, Cambridge MA: Harvard University Press. [Türkçesi: *İmparatorluk*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.]

- Harman, C. (1974), *Bureaucracy and Revolution in Eastern Europe*, Londra:Pluto.
- Harman, C. (1982), *The Lost Revolution*, Londra: Bookmarks.
- Harman, C. (1984), *Explaining the Crisis*, Londra: Bookmarks.
- Harman, C. (1988), *The Fire Last Time*, Londra: Bookmarks.
- Harman, C. (1999), *A People's History of the World*, Londra: Bookmarks.
- Harman, C. (2004), 'The Rise of Capitalism', *International Socialism*, (2) 102
- Harvey, D. (2003), *The New Imperialism*, Oxford: OUP. [Türkçesi: *Yeni Emperyalizm*, çev. Hür Güldü, İstanbul: Everest Yayınları, 2004.]
- Hill, C. (1975), *The World Turned Upside Down*, Harmondsworth: Penguin.
- Hilton, R. (1976), (yay.), *The Transition from Feudalism to Capitalism*, Londra: NLB.
- Hindess, B. ve Hirst, P. (1974), *Precapitalist Modes of Production*, Londra, Routledge.
- Hindess, B. ve Hirst, P. (1977), *Mode of Production and Social Formation*, Londra: Routledge,.
- Hobsbawm E.J (1962), *The Age of Revolution*, Londra: Weidenfeld and Nicolson. [Türkçesi: *Devrim Çağı*, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi, 1998]
- Hobsbawm E.J. (1975), *The Age of Capital*, Londra: Weidenfeld and Nicolson. [Türkçesi: *Sermaye Çağı*, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi, 1999]
- Hobsbawm E.J. (1978), 'The Historians' Group of the Communist Party', Cornforth, Maurice (yay.), *Rebels and Their Causes* içinde, Londra: Lawrence & Wishart.
- Hobsbawm, E.J. (1987), *The Age of Empire*, Londra: Weidenfeld and Nicolson. [Türkçesi: *İmparatorluk Çağı*: çev. Vedat Aslan, Ankara: Dost Kitabevi, 1998]
- Hobsbawm, E.J. (1994), *Age of Extremes*, Londra: Michael Joseph. [Türkçesi: *Kısa Yirminci Yüzyıl – Aşırılıklar Çağı*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Sarmal Yayınları, 1996]
- Hobsbawm, E.J. (2002), *Interesting Times*, Londra, Penguin.
- Hook, S. (1933), *Towards an Understanding of Karl Marx*, Londra:Victor Gollancz.
- Isaacs, H. (1961), *The Tragedy of the Chinese Revolution*, Stanford: Stanford University Press.
- James C.L.R. (1963), *The Black Jacobins*, New York: Vintage.
- Jameson, F. (1981), *The Political Unconscious*, Londra: Methuen.
- Jameson, F. (1991), *Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism*, Londra: Verso.
- Jameson, F. (1998), *The Cultural Turn*, Londra: Verso. [Türkçesi: *Kültürel Dönemeç*, çev. Kemal İnal, Ankara: Dost Kitabevi, 2005]
- Laclau, E. ve Mouffe, C. (1985), *Hegemony and Socialist Strategy*, Londra:Verso. [Türkçesi: *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, çev. Ahmet Kardam ve Doğan Şahiner, İstanbul: Birikim Yayınları, 1992.]
- Linebaugh, P. (1991), *The London Hanged*, Londra: Allen Lane.
- Mann, M. (1986 ve 1993), *The Sources of Social Power*, 2 cilt., Cambridge: CUP.
- Roberts, M. (1996), *Analytical Marxism*, Londra:Verso.
- Roemer, J. (1982), *A General Theory of Exploitation and Class*, Cambridge MA: Harvard University Press.
- Roemer, J. (1986), 'Should Marxists be Interested in Exploitation?' Roemer (yay.), *Analytical Marxism* içinde, Cambridge: CUP.
- Roemer, J. (1996), *Theories of Distributive Justice*, Cambridge MA: Harvard University Press.
- Runciman W.G. (1989), *A Treatise on Social Theory*, II, Cambridge: CUP.
- Thompson, E. (1963), *The Making of the English Working Class*, Londra: Victor Gollancz. [Türkçesi: *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: Birikim Yayınları, 2004.]
- Thompson, E. (1976), *Whigs and Hunters*, Harmondsworth: Penguin.
- Thompson, E. (1978), *The Poverty of Theory and Other Essays*, Londra: Merlin. [Türkçesi: *Teorinin Sefaleti*, çev. A. Fethi Yıldırım, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1994.]
- Ste Croix, G.D. (1981), *The Class Struggle in the Ancient Greek World*, Londra: Duckworth.
- Truffaut, F. (1978), *Hitchcock*, Londra: Granada.
- Wickham, C. (1988), 'Historical Materialism, Historical Sociology', *New Left Review*, (I) 171
- Wright E.O (1985), *Classes*, Londra: Verso.
- Wright E.O. (1994), *Interrogating Inequality*, Londra:Verso.
- Wright E.O. (1997), *Class Counts*, Cambridge: CUP